

Денис Брильов

ІСЛАМСЬКИЙ ФАКТОР В ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ: ВНУТРІШНЬО- ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТИ

В статті підіймається питання співвідношення політичного та релігійного компонентів в ісламі. Виокремлюється дві протилежні позиції щодо політичного активізму в ісламі – аполітична традиціоналістська, притаманна «класичному» сунітському ісламу, та ісламістська або модерністська, яка наголошує на нерозривності ісламу та політиці. Спираючись на дану класифікацію, аналізуються центри впливу всередині української умми. Розглядаються їх взаємовідносини та внутрішньо- та зовнішньополітичні аспекти їхньої діяльності у контексті державно-конфесійної політиці України.

Ключові слова: іслам в Україні, ісламізм, ісламський модернізм, ісламський традиціоналізм, мазгаб, ДУМУ, ДУМК, ВАГО «Альраїд», ДУМУ «Умма», «Брати-мусульмани», «Аль-Ахбаш».

Брилев Д.В. Исламский фактор в государственно-конфессиональной политике Украины: внутренне- и внешнеполитический аспекты.

В статье поднимается вопрос соотношения политического и религиозного компонентов в исламе. Выделяются две противоположные позиции относительно политического активизма в исламе – аполитичная традиционалистская, присущая «классическому» суннитскому исламу, и исламистская или модернистская, которая утверждает неразрывность ислама и политики. Опираясь на данную классификацию, анализируются центры влияния внутри украинской уммы. Рассматриваются их взаимоотношения и внутренне- и внешнеполитические аспекты их деятельности в контексте государственно-конфессиональной политики Украины.

Ключевые слова: ислам в Украине, исламизм, исламский модернизм, исламский традиционализм, мазхаб, ДУМУ, ДУМК, ВАОО «Альраид», ДУМУ «Умма», «Братья-мусульмане», «Аль-Ахбаш».

Brylov D. Islamic Factor in Confessional Public Policy of Ukraine: Local and Foreign Policy Aspects.

In the article the question of correlation of political and religious components in Islam is raised. Two opposite attitudes to political activity in Islam are marked out: apolitical traditionalist position of «classical» Sunni Islam and islamist modernist one maintaining indissolubility of Islam and politics. Relying on this classification the centres of influence within the Ukrainian ummah are analysing. Their interrelation as well as local and foreign policy aspects of their activity in the context of confessional public policy of Ukraine are examined.

Keywords: Islam in Ukraine, Islamism, Islamic modernity, Islamic traditionalism, madhhab, Religious Administration of Ukrainian Muslims (RAUM), Religious Administration of Muslims of Crimea (RAMC), ААРО «Алраид», Religious Administration of Ukrainian Muslims «Ummah», Muslim Brotherhood, Al-Ahbash

Звертаючись до питання внутрішньо- та зовнішньополітичного аспекту ісламського фактору в державно-конфесійній політиці України, слід перш за все зупинитись на питання співвідношення релігії та політики в ісламі. Це питання залишається об'єктом постійних спекуляцій, й в багатьох сучасних – як наукових, так і публіцистичних – публікаціях переважає точка зору на те, що саме в ісламі релігія найменш відокремлена від політики. Зазвичай висловлюється думка, що іслам – це не просто релігія, це образ життя, який імпліцитно містить в собі й політичний активізм.

Наприклад, на думку відомого американського ісламознавця Дж. Еспозіто, іслам «...має всеохоплюючий характер і в якому релігія є невідомою від політики й суспільства» [12, с. 251]. За словами іншого американського фахівця з ісламу Д. Пайпса, «... на відміну від християнства, іслам має цілісну програму для організації суспільства» [34]. Близьких позицій дотримуються й представники пострадянської науки. Так, відомий український релігієзнавець А. Колодний зазначає: «...Якщо

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

для християнина його релігія існує переважно у сфері побутово-домашньому і він абсолютно спокійно сприймає відокремлення Церкви від держави, бо ж ще Ісус Христос зазначав: кесарева – кесарю, а Боже – Богові, то для мусульманина іслам є синонімом його повсякденного, в тому числі й політичного, життя на різних його рівнях і в різних сферах» [17, с. 278]. А авторитетний російський сходознавець Є. Прімаков вказує, що «...специфика ісламу полягає в тому, що свята книга мусульман Коран та звід мусульманських законів – шарі'ат – містять принципи, які регулюють не лише морально-етичні норми поведінки людини у родині та суспільстві, але також його господарське та суспільне життя. Для віруючих іслам виступає не лише як релігійна система, але й як «спосіб життя» [23, с. 31].

Але історична дійсність зазвичай не підтверджує цієї тези, яка спирається на так званий есенціалістський підхід, який постулює існування певної сутності ісламу, яка не може бути піддана історичним змінам, впливу соціуму та людини.

Наприклад, американський історик Адіб Халід зазначає, що «...Релігійна та політична влади в ісламському суспільстві протягом тривалого часу знаходились в різних руках... Держава була не безпосереднім проявом ісламу, а світським інститутом, до обов'язків котрого входила підтримка ісламу. Ханафітська школа правознавства вчила підкорятися політичній владі – ось чому в колоніальний період більшість улемів мирилося з правлінням європейців» [31, с. 28]

Аналогічне ставлення можна побачити і в інших школах сунітського ісламу. Наприклад, засновник одного з мазгабів, Ібн Ханбал писав: «...Ти повинен підкорятися уряду і не повставати проти нього. Якщо правитель наказує щось, що припускає скоєння гріха, ти не повинен ні підкорятися, ні повставати» [18, с. 36].

При цьому есенціалістські концепції вкрай популярні як серед критиків ісламу, типу С. Гантінгтона, Б. Льюїса та Д. Пайпса, так і серед представників політичного активізму в ісламі, які намагаються знайти причини політичних вчинків мусульман в самому ісламі, ігноруючи соціальний, політичний, геополітичний, історичний контексти взаємодії ісламських співтовариств з інокультурними спільнотами.

Цей феномен, на наш погляд, багато в чому обумовлений тим, що коріння політичного активізму в ісламі слід шукати не стільки в самій релігії, скільки в європейській модернізації, яка тісно пов'язана з ідеями Просвітництва та лібералізму.

Як зазначає А. Халід, ісламизм та ісламісти є породженням нового часу. На його думку, свідомість багатьох сучасних мусульман в значній мірі сформувалась під впливом ідей, технологій та моделей соціальної організації сучасності: «Ключове поняття при аналізі ісламу – сучасність, тобто виникнення нових уявлень про світ (прагнення до визначеності та систематизації, невіра в надприродне, зростаючий авторитет наукового знання) та нових форм організації (сучасна держава та її різноманітні атрибути), засобів зв'язку (наступ епохи друкованих і, з недавнього часу, електронних засобів інформації), а також нових форм соціалізації, які виникли в Європі в перші роки Нового часу та змінили світ... Друковані ЗМІ та публічна сфера дозволили ісламістам обійти традицію ісламської вченості. Разом з тим, являючись парвеню¹, вони загалом не відчували рухливості традиції та зайняли більш непримиренні позиції, ніж традиційні улеми» [31, с. 12]. При цьому А. Халід звертає увагу на те, що будь-якій ісламістській партії впадає в очі присутність лікарів та інженерів.

На схильність до ідеології ісламизму мусульман зі світською освітою та низьким рівнем релігійних знань вказує і американський ісламознавець Олександр Книш, який зазначає, що «...люди зі світською освітою більш схильні до ідеології ісламизму, яка не вимагає від них особливих релігійних знань, більш проста і раціоналістична» [32, с. 525-526].

С певними обмовками можна казати про те, що у чомусь ідеологія політичного активізму в ісламі ґрунтується на «західних» уявленнях про іслам, а не автентичних, що виникли всередині ісламської традиції. Так, американська дослідниця Зейно Баран зауважує, що для другого покоління мусульман, які мешкають на Заході, більшість з яких не володіють арабською мовою, єдиним джерелом знань про іслам є література, написана західними спеціалістами-сходознавцями [30, с. 24]

---

¹ Парвеню (від фр. *Parvenu* – досягнувший успіху, той хто разбогатів, скоробагачко) – людина простого походження, яка здобулася доступу в аристократичне середовище та наслідує аристократам в своїй поведінці, манерах.

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

При цьому, як справедливо зазначає А. Халід, «ісламізм – явище сучасне в тому сенсі, що воно передбачає об'єктивацію ісламу: лише відокремившись від звичаю, традиції та історії як такої, іслам може стати самодостатнім об'єктом, який в свою чергу можна використовувати в політичній практиці» [31, с. 27].

На думку Ігоря Алексеєва, відлік реальної модернізації ісламської релігійно-політичної свідомості слід розпочати з того моменту, коли почали відбуватися спроби вписати елементи західного історичного та політичного мислення в традиційний ісламський дискурс: «Характерною рисою цього процесу, що проходив синхронно з вестернізацією політичних еліт ісламського світу в ході системної кризи Османської імперії в кінці XVIII ст. і особливо після експедиції Наполеона в Єгипет, розпочатої в 1798 р., була тенденція інструменталізації та функціоналізації ключових концептів ісламського релігійно-політичного дискурсу, яка часто випускається з виду, але добре помітна при найближчому розгляді. Саме тут слід шукати коріння того проекту, який можна було б назвати «ісламізмом»» [2].

Слід також зазначити, що багато у чому політичні цілі та методологія ісламістських рухів – від «Братів-мусульман» та генетично пов'язаних з ними рухів на кшталт «Хизб ат-Тахрір» до угруповань, що спираються на ідеологію газавату («малого», або військового джихаду, тобто військових дій проти немусульман), – співпадають із сучасними революційними ідеологіями, перш за все – марксизмом-ленінізмом².

Таким чином, резюмуючи характер взаємовідношення релігійного та політичного компонентів в ісламі, слід виокремити дві протилежні позиції – переважно аполітичну традиціоналістську, характерну для «класичного» сунітського ісламу, який існує в вигляді 4 правових шкіл – *мазгабів*, та ісламістську, яка характеризується політичним активізмом, та в своїх принципових положеннях є, по суті, продуктом Нового часу, і яка спирається на європейський політичний дискурс.

---

² Див. наприклад: Baran Z. Hizb ut-Tahrir: Islam's Political Insurgency / Baran Z. – Washington, DC: The Nixon Center, December 2004. – 134 p. – p. 27; Blagov S. Moscow turns up heat on radicals [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/EG22Ago1.html (20.12.2012); Khalid A. Islam after Communism: Religion and Politics in Central Asia / Adeb Khalid. – Berkeley: University of California Press, 2006. – 253 p. – p. 25.

Саме характер взаємовідносин між представниками цих двох позицій, та широкого спектру проміжних поглядів на співвідношення політичного та релігійного компонентів в ісламі, обумовлює вплив української умми на внутрішньополітичну ситуацію.

На кінець 2012 р. в Україні діє 7 зареєстрованих духовних центрів, які об'єднують більшу частину мусульман країни (перш за все – сунітів): Духовне управління мусульман України (засн. у 1993), Духовне управління мусульман Криму (засн. у 1992), Духовний центр мусульман України (засн. у 1995), Духовне управління мусульман України «Умма» (засн. у 2008), Духовний центр мусульман Криму (засн. у 2010), Релігійне управління незалежних мусульманських громад України (РУНМГУ) «Київський муфтїят» (засн. у 2007) та Всеукраїнське Духовне Управління Мусульман «Єднання» (засн. у 2012).

Однак, якщо взяти до уваги такі показники, як кількість громад, географічне поширення та присутність в інформаційному просторі, то найбільш активними та такими, що мають найбільш потужний ресурс та впливовість на українську умму можуть бути названі три організації: Духовне управління мусульман України (ДУМУ), Духовне управління мусульман Криму (ДУМК) та Духовне управління мусульман України «Умма», яке по суті являє собою афільовану структуру Всеукраїнської асоціації громадських організацій «Альраїд». Окремо слід відзначити наявність великої кількості автономних громад, які не входять до жодного з офіційно зареєстрованих релігійних центрів (за офіційними даними, таких громад станом на 1 січня 2012 р. налічувалося 110 [25]). При цьому ступінь впливу на українську умму з боку певних сил (наприклад, прихильників партії «Хизб ат-Тахрір» або представників салафітської ідеології), представлених автономними громадами досить велика, принаймні – в Криму. Однак вивчення груп впливу серед незалежних та незареєстрованих громад не є предметом даного дослідження, хоча безумовно потребує пильної уваги з боку дослідників.

Перші дві організації – ДУМУ і ДУМК, – виникли вже в перші роки незалежності України в результаті трансформації великих регіональних підрозділів (мухтасібатів) Духовного управління мусульман європейської частини СРСР і Сибіру (ДУМЕС), що діяло з 1948 р. в Уфі. У свою чергу, ДУМУ «Умма» було зареєстровано лише в 2008 р., хоча в

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

якості різних громадських організацій «Альраїд» діяв в Україні і раніше, в тому числі і в релігійному полі.

Фактично, більшість процесів, що відбуваються в українській уммі, в той чи іншій спосіб пов'язані з діяльністю вказаних акторів.

Переважає більшість громад, що входять до складу Духовного управління мусульман Криму, розташована на території Криму, об'єднуючи, в першу чергу, кримських татар, що свідчить про регіонально-крайовий характер і переважно моноетнічний склад ДУМК [16, с. 201]. На користь моноетнічності ДУМК також свідчить вказана на офіційному сайті управління декларована мета діяльності – «об'єднати кримсько-татарський народ навколо вивчення релігії Іслам» [24].

Незважаючи на формальну незалежність, ДУМК повністю узгоджує свою діяльність з Меджлісом кримсько-татарського народу на чолі з Мустафою Джемільовим. Ключову роль в цьому відіграє інститут спеціального представника Меджлісу при муфтіяті, який в значній мірі визначає релігійну політику шляхом консультацій з керівництвом Меджлісу: «... весь спектр діяльності ДУМК координується через свого представника в даній структурі» [21, с. 146].

Дотримуючись ханафітської правової школи (мазгабу) сунітського ісламу, в ідеологічному плані Духовне управління мусульман Криму до недавнього часу орієнтувалося на Туреччину, з Управлінням у справах релігій (Diyamet İşleri Başkanlığı – Діянет) котрої були встановлені щільні зв'язки. Проте, останнім часом у політиці Духовного управління мусульман Криму простежується і вплив арабських ісламських центрів: як так званого салафітського³, так і модерністського (прихильники ідеології Асоціації «Брати-мусульмани») напрямків [6, с. 204-205]. Як зазначає А. Булатов, «... В Криму присутні згадані ісламістські групи, які називають себе салафітами... Явно виражених протиріч між даною групою мусульман та офіційним ісламом останнім часом не спостерігається, якщо не рахувати дня святкування мусульманських свят,

---

³ Наприклад, на офіційному сайті муфтіяту з'явилася інформація про те, що ортодоксальними школами віровчення (акиди) у сунітів є ашаритська, матурідитська та салафітська акиди (див.: Акаид URL: http://qirimmuftiyat.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=11&Itemid=69&lang=ru), хоча переважна більшість сунітських вчених визнає лише школи Ашарі та Матуріді. Так, в лютому 2012 року, виступаючи перед студентами відомого в сунітському світі університету «Аль-Азгар» його голова Ахмад Таййіб підкреслив, що віровченням «Аль-Азгару» є ашаритсько-матурідитська акида, та назвав сучасних салафітів «харіджитами Нового часу» (тобто розкольниками, не-сунітами).

коли переважно прихильники даної течії солідарно з тахріровцями, всупереч рішенням муфтіяту, по-своєму визначали дати проведення мусульманських свят» [13].

На відміну від Духовного управління мусульман Криму, ДУМУ реалізує принцип надетнічності у своїй діяльності, об'єднуючи в своїх громадах мусульман різних національностей: від кримських і поволзьких татар, чеченців та арабів, які традиційно сповідують іслам, – до етнічних українців та росіян, які прийняли іслам. Також ДУМУ є полімазгабним об'єднанням, яке включає в себе послідовників всіх 4 сунітських правових шкіл – в першу чергу найбільш поширених серед українських мусульман ханафітського і шафіїтського мазгабів. Крім того, ДУМУ підкреслює свій зв'язок з суфізмом (напрямок в ісламі, що акцентує увагу на розвитку моральних якостей мусульманина, в першу чергу за допомогою аскетичних практик і виховання щирості в намірах). У цьому зв'язку також можна відзначити ідеологічний зв'язок між ДУМУ і міжнародною суфійською організацією «Асоціація ісламських благодійних проектів» (яка більше відома як «Аль-Ахбаш», або *хабашійя*), яка займає традиціоналістську позицію в питаннях віровчення (визнаючи лише ашарітську та матурідітську акиди), та перебуває в жорсткій конфронтації з представниками політичного активізму [5, с. 130]. Більше того, голова ДУМУ, шейх Ахмед Тамім не приховує того факту, що він є учнем засновника «Аль-Ахбаш» шейха Абдаллаха аль-Харарі аль-Хабаші. При цьому, як «Аль-Ахбаш», так і ДУМУ найбільш непримиренну позицію демонструють у відношенні трьох течій: вагабізму (або салафізму), руху «Брати-мусульмани» та генетично з ним пов'язаної організації «Хизб ат-Тахрір» [22, с. 5].

Також слід зазначити аполітичний характер ДУМУ, яке намагається максимально дистанціюватись від участі в будь-яких політично забарвлених заходах та діях. За словами очільника ДУМУ, шейха Ахмеда Таміма, «...ми, як Духовне управління, не агітуємо на підтримку якого-небудь політика або політичної сили. Не робили та не збираємось цього робити. ...Я взагалі не прихильник того, щоб людина, яка йде в політику, хоч мусульманин, хоч християнин, більш за все турбувався про інтереси своїх єдиновірців. Це неправильно. Політик має думати про інтереси держави. Тоді – це й мой інтерес. І я можу з ним працювати, вимагати від нього» [11].

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

Ці два духовних управління ми можемо віднести до представників так званого «традиціоналістського» або «мазгабного» ісламу, який на думку багатьох сунітських авторів дорівнює сунізму. Наприклад, відповідно за релігійним заключенням (фетвою) авторитетного в ісламському світі Єгипетського Дому фетв (*Дар аль-Іфта'*), сунітами (*Ахлю Сунна уаль Джамаа*) вважаються: мусульмани не-шіїти, які в області фігху належать до 4 традиційних мазгабів (шафіїтського, малікітського, ханбалітського та ханафітського), у сфері віровчення (акиди) дотримуються ашарітсько-матурідитського мазгабу, і у сфері «шляху до Бога» слідує шаріатському суфізму (тобто такому, який регулюється Кораном і Сунною) [28].

Третім впливовим центром сили в українській уммі, крім зазначених духовних управлінь, є Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Альраїд» (засн. у 1997 р.) та афільоване з нею Духовне управління мусульман України «Умма» (засн. у 2008 р.), яке об'єднало мусульманські громади, які знаходились до того в сфері впливу «Альраїда».

Ці організації представляють в Україні модерністський вектор в сучасному ісламі, та є ідеологічно близькими до руху «Брати-мусульмани», який є зразком, за яким створюється більшість сучасних модерністських рухів [6, с. 204-205]. Деякі українські дослідники взагалі прямо ідентифікують «Альраїд» з «Братами-мусульманами» – наприклад, за словами директора Центру близькосхідних досліджень Ігоря Семиволоса, «Альраїд» це фактично ті ж самі «Брати-мусульмани» [26].

Окрім близьких взаємин з модерністськими рухами, за словами колишнього голови ВАГО «Альраїд» Ісмаїла Каді, стратегічні питання розвитку Асоціації також узгоджуються з Міністерством у справах Ісламу та вакфів Кувейту, яке також є одним з головних донорів організації [3].

Внаслідок свого модерністського характеру, вказані організації демонструють чіткий політичний активізм, намагання інкорпоруватися в державні структури, утворити політичне лоббі. Так, Ісмаїл Каді у своєму інтерв'ю з жалем констатував: «...поки що ми ще не дійшли до цього рівня (представництва в уряді – авт.) незважаючи на нашу співпрацю з іншими партіями» [там само].

Розглядаючи взаємовідносини між вказаними центрами української умми, слід зазначити, що найбільший вплив на формування державної

політики мають дві найстаріші та найчисельніші ісламські установи – ДУМК та ДУМУ, які входять до Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій (разом із Духовним центром мусульман України). Варто також згадати, що в квітні 2009 р. розпочала свою роботу Рада представників Духовних управлінь і центрів мусульман України при Державному комітеті національностей та релігій, до якої увійшли ДУМК, ДУМУ «Умма» та РУНМГУ «Київський муфтіят», однак з 2010 року її діяльність носила спорадичний характер, і, після ліквідації Держкомнацрелігій в 2011 році, Міністерство культури України, до якого перейшли функції та повноваження вищезгаданого комітету, не відновило співпрацю з Радою.

В цілому, характеризуючи особливості взаємовідносин між основними центрами впливу в українській уммі, ми можемо казати про те, що вони існують переважно у формі інформаційного протистояння. Наприклад, красномовним свідченням контраверсійних позицій «Альраїду» й ДУМУ та взаємного невизнання є факт ігнорування досягнень один одного. Так, у жовтні 2012 року, виступаючи на дискусії «Табір різноманіття», який було проведено об'єднанням «Ініціатива різноманіття», голова інформаційного відділу МАОО «Альраїд» Олег Гузік відзначив, що в Україні не існує жодного ВНЗ, який би готував фахівців в мусульманській релігійній сфері [19]. При цьому, широко відомим є той факт, що в Україні з 1994 р. працює Ісламський університет при ДУМУ, який на той момент підготував більш ніж 10 випусків імамів та викладачів релігійних наук, котрі зараз працюють в мусульманських громадах, центрах та об'єднаннях України, Росії та інших країн. Окрім того, як зазначається на офіційному сайті Духовного управління мусульман України, «...Наказом №60 від 11.06.2001 р., виданим Каїрським Ісламським Університетом «Аль-Азгар», наголошено, що диплом Ісламського Університету визнається Університетом «Аль-Азгар»» [14]. Окрім ігнорування зустрічаються й випадки звинувачення у відході від ісламу. Наприклад, як стверджує голова ревізійної комісії ВАГО «Альраїд» Сейран Аріфов, «...двадцять століття ознаменувалося формуванням деяких основних напрямків у сфері закликів та відродження серед мусульман. Але були також і штучно створені, так би мовити, «імпортовані», течії. Їх розглядати не варто, бо це не ісламські

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

рухи, створені мусульманами для творчої роботи. До таких штучних угруповань відносяться каданіти, багаїти, хабашити» [4]. З іншого боку, у 1998 році голова ДУМУ висував в адресу ВАГО «Альраїд» (тоді ще МАГО «Арраїд») звинувачення в екстремистській діяльності [29], що призвело до судового позову з боку «Альраїду». Судовий розгляд тривав до 2001 р., коли Дніпровський суд м. Києва прийняв рішення частково задовольнити позов МАГО «Арраїд» [27].

Також до особливостей цього протистояння можна віднести те, що як представники політичного активізму (тобто модерністської течії), так і представники традиціоналістського, аполітичного ісламу в Україні представлені прихильниками потужних міжнародних мережевих структур – у випадку з представниками модернізму йдеться мова про організації, ідеологічно наближені до «Братів-мусульман», у випадку з ДУМУ – про близькість позицій з «Асоціацією ісламських благодійних проєктів» (АІСР), більш відомою як «Аль-Ахбаш». Можна казати про те, що в даному випадку на терени України переноситься протистояння, яке існує всередині світової умми, та відображає протиріччя між традиціоналістським ісламом з одного боку, та політичним активізмом і модерністськими рухами в цілому – з іншого.

Щодо стосунків між двома традиціоналістськими структурами – ДУМУ та ДУМК, – то, як зазначає Е. Муратова, з самого початку свого утворення їх взаємовідносини складаються не просто: «...конфліктні моменти в стосунках двох центрів супроводжують весь період їх існування, характеризуючись змінним підйомом та спадом напруженості» [21, с. 89].

Маючи складну історію взаємовідносин, за словами представника Меджлису в Муфтіяті А. Альчикова, між двома управліннями було досягнута негласна домовленість про регіональне обмеження діяльності кожного з них та невтручання у внутрішні справи один одного [там само].

Однак, розповсюдження ісламістських структур на території АР Крим призвело до того, що ДУМУ перервало свій мораторій на утворення релігійних громад в «зоні відповідальності» ДУМК, якого воно дотримувалося, і припинило стримувати своїх прихильників на півострові, які з 2007 р. почали реєструвати автономні релігійні громади, а по кримських телеканалах почали демонструватись виступи А. Таміма, в яких він дає зрозуміти, що Крим перетворився на джерело розповсюдження

ісламістського радикалізму в Україні [7, с. 267]. Як зазначив заступник директора Центра близькосхідних досліджень С. Данілов, «...деяке укріплення в Криму послідовників «Хизб ут-Тахрір» та салафітів дає Таміму непогані пропагандистські козири» [8]. Процес реєстрації незалежних громад в решті закінчився створенням наприкінці 2010 р. альтернативного ДУМК Духовного центру мусульман Криму, яке тяжіє до ДУМУ, хоча і є самостійним релігійним об'єднанням мусульманських громад, котре не входить до ДУМУ на чолі з шейхом Ахмедом Тамімом та не підпорядковується йому. За словами голови ДЦМК Рідвана Велієва, зв'язок між ДУМУ та ДЦМК носить скоріш особистісний характер: «...я вже давно добре знаю та поважаю шейха Ахмеда Таміма як дуже мудру людину з двома вищими освітами – духовною та світською. Він – мій вчитель та наставник. Я навчався в нього в університеті Духовного управління мусульман України в Києві» [9].

Щодо зовнішньополітичної активності, то слід зазначити, що тут серед вказаних центрів впливу найбільшу активність проявляють ДУМУ та ВАГО «Альраїд» (разом із ДУМУ «Умма»).

Так, в своїй діяльності ВАГО «Альраїд» та ДУМУ «Умма» орієнтується на організації, ідеологічно та організаційно близькі до Асоціації «Брати-мусульмани», в першу чергу – з країн Європи та Близького Сходу. Наприклад, як зазначає у своїй програмній статті муфтії ДУМУ «Умма» С.В. Ісмаїлов, «...Серед усіх можливих векторів розвитку найперспективнішим видається зближення та співпраця з мусульманами Європи... Європейські організації, такі, як Союз імамів Європи, Федерація ісламських організацій Європи, Європейська Рада фатв і досліджень тощо, не накидають нам своїх правил, не прагнуть узяти під контроль, а запрошують до взаємовигідної співпраці» [15, с. 52-53]. Слід зазначити, що практично всі перелічені муфтієм організації західними дослідниками розглядаються як структури, близькі до «братів-мусульман» [33, с. 130].

Останнім часом ДУМУ «Умма» та «Альраїд» активно просувають розпочатий в 2006 р. релігійно-політичний проект «Васатіа» (от араб. – «серединність»), спрямований в першу чергу на мусульманські меншини в країнах Заходу та закликаний посилити вплив Кувейту на політичному та геополітичному рівнях. Як зазначив ідеолог цього проекту, заступник міністру у справах Ісламу та вакфів Кувейту, керівник Міжнародного

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

центру «Ал-Васатийа» Адель ал-Фалях, «...навіщо нам відкривати філію центру «Ал-Васатийа» в Україні, якщо тут так ефективно працює «Альраїд»?» [1].

Однак, що цікаво, в останній час керівництво «Альраїду» намагається дистанціюватись від асоціації з рухом «Брати-мусульмани»⁴. Причиною цього, на нашу думку, стали репутаційні втрати «Братів-мусульман» в останній час, коли все частіше з країн «арабської весни» надходить інформація про переслідування «братами» своїх опонентів, схильність до непотизму, фальсифікації на виборах, участь у збройному протистоянні в Сирії та багато інших фактів. Але дистанціюватись не завжди вдається, причому «Альраїд» та ДУМУ «Умма» сприймаються як представники ідеології «Братів-мусульман» не лише своїми критиками, але й прибічниками. Так, наприклад, як зазначається на сайті мусульман Білорусі, 30 листопада 2011 р. було підписаний договір між ДУМУ «Умма» та ДУМ Білорусі: «Від української сторони на зустрічі були присутні знані українські представники ідеології, створеного в Єгипті на початку минулого століття, модерністського руху «Іхвануль-муслімун» («Брати-мусульмани» – авт.): Голова правління ДУМУ «Умма» Ігор Карпішен, муфтії Саїд Ісмаїлов, голова ВАГО «Альраїд» Ісмаїл Каді» [10].

Окрім договору з ДУМ Білорусі, можна ще зазначити договір з ідеологічно близькою до ДУМУ «Умма» Лігою мусульман Молдови: «Сьогодні саме одновірці з України є головними партнерами ісламської громади Молдови. Аналогічний договір з ДУМУ «Умма», підписаний минулого року, має ДУМ Білорусі. Всі організації відносяться, в певному сенсі, до реформістського толку, відрізняючись від традиційних духовних управлінь» [20].

Щодо ДУМУ, то в своїй міжнародній діяльності воно дотримується значно більш широкого кола зв'язків. Перш за все слід зазначити, що в більшості випадків саме ДУМУ сприймається дипломатами як легітимна структура, яка представляє українських мусульман. Так, за даними офіційного сайту ДУМУ (islamyat.org), у 2012 р. ДУМУ відвідали делегації з Іраку, Йорданії, Італії, Лівану, Індії, Азербайджану, Малайзії (на чолі з кронпринцем та еміром штату Перліс Саїдом Файнудіном Путрою),

---

⁴ Див. наприклад, інтерв'ю голови «Аль-Раїда» Басіла Марей газеті «Арраїд» («Поміркованість у всьому дає свої плоди» // Арраїд, №1(149), 2012. – с. 6-7)

Палестини (на чолі із представником президенту Палестини Ясіром Абасом), Об'єднаних Арабських Еміратів (на чолі із наслідним принцем та еміром емірату Аджмана шейхом Хумейдом бен Рашидом Аль-Нуаймі) та інші. Окрім того, у 2012 р. був підписаний договір про співпрацю між ДУМУ та ДУМ Чеченської республіки. Серед усіх мусульманських лідерів України лише голова ДУМУ А. Тамім згадується у широко відомій в ісламському світі Амманській декларації (підсумковому документі Міжнародної мусульманської конференції, що відбулася 4-6 липня 2005 р. в Аммані (Йорданія) під девізом «Справжній Іслам і його роль у сучасному суспільстві») серед провідних улемів ісламського світу [35]. Спираючись на наведені дані, можна зробити висновок про те, що ДУМУ, на відміну від інших впливових центрів української умми реалізує багатовекторну міжнародну політику, орієнтовану не лише на Європу та/або Близький Схід, але й на Південну та Південно-східну Азію (де мешкає більшість сучасних мусульман), Росію, та, навіть, західну півкулю (враховуючи офіційні візити А. Таміма до Канади та США).

Аналізуючи внутрішньо- та зовнішньополітичний аспекти ісламського фактору в державно-конфесійній політиці України, можна виокремити наступне. По-перше, наявність в українській уммі декількох центрів впливу, які представляють як традиціоналістську позицію, яка характерна для «класичного» сунітського ісламу, так і ісламістську, яка характеризується політичним активізмом, та спирається на європейський політичний дискурс. По-друге, наявність жорсткої конкуренції між різними центрами впливу, багато у чому обумовленої належністю до традиціоналістського або ісламістського «таборів» та загальносвітовим контекстом внутрішньоісламських стосунків. По-третє, у зовнішньополітичній діяльності головних центрів впливу і українській уммі спостерігаються різні стратегії. Так, Духовне управління мусульман Криму більше тяжіє до турецьких релігійних інституцій, хоча останнім часом все більше акцентів зміщуються на зв'язки із арабськими релігійними установами, переважно модерністської спрямованості. ВАГО «Альраїд» та ДУМУ «Умма» вибудовують свою зовнішньополітичну діяльність на контактах з ідеологічно близькими модерністськими організаціями Європи та Близького Сходу. Найбільш багатовекторною є зовнішньополітична діяльність Духовного управління мусульман України, яке в

РОЗДІЛ 1.

Стан та особливості державно-
конфесійних відносин в Україні

більшості випадків сприймається офіційними структурами інших держав (як релігійними, так і державними) як легітимний представник українських мусульман.

Список використаних джерел:

1. Адель аль-Фалях: «Зачем нам открывать филиал центра «Аль-Васатыйя» в Украине, если здесь так эффективно работает «Альраид»? [Електронний ресурс] / Адель аль-Фалях. – Режим доступу до журн.: http://www.arraid.org/ru/index.php?pagess=main&id=823&butt=1#.UReVlfLTL_k
2. Алексеев И.Л. В поисках «хорошего Ислама»: Ислам и исламоведение между диалогом культур и «столкновением цивилизаций» [Електронний ресурс] / И.Л. Алексеев. – Режим доступу до журн.: <http://www.idmedina.ru/books/islamic/?394> (21.12.2012)
3. Аль-Хукмат валь Гай'ат аль-Ісламійя аль-Халіджія Тукаддіму Ляна Мал'юн Дулар Санавійян (араб. мовою) [Електронний ресурс] / Ісмаїл Каді – Режим доступу: <http://www.al-seyassah.com/AtricleView/tabid/59/smId/438/ArticleID/95238/Default.aspx>
4. Арифов С. Разобщенность мусульман – бич нашего времени [Электронный ресурс]. – Режим доступа к журн. : <http://www.islamua.net/gazeta/1205/muslims.shtml>
5. Брилев Д.В. Активизация деятельности международных суфийских организаций // Будущее религии в Европе: сборник статей / под ред. И.Х. Максумова, О.К. Горовой. – СПб.: Алетейя, 2010. – С. 122-136.
6. Брилев Д.В. Центры силы в украинской умме // Ислам в России и за ее пределами: история, общество, культура: Сборник материалов международной научной конференции, посвященной 100-летию со дня кончины выдающегося религиозного деятеля шейха Батал-хаджи Белхароева. – СПб.; Магас, 2011. – 674 с.
7. Булатов А. Внутрішньоісламські процеси в Кримській Автономії / А. Булатов // Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України: [колективна монографія / відп. ред.: Л. Филипович] // Українське релігієзнавство. – К., 2009. – № 50. – С. 262-269.
8. Волченко П. Большой передел в крымском исламе [Електронний ресурс] / П. Волченко. – Режим доступу до журн. : <http://old.sobytiya.com.ua/public/07/1404>. – Назва з екрану.
9. Глава Духовного центра мусульман Крыма отверг обвинения в хабашизме и сектантстве [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн. : <http://novoross.info/people/6647-gjava-duhovnogo-centra-musulman-kryma-otverg-obvneniya-v-xabashizme-i-sektantstve.html>

ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ
ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ
Сучасний стан та тенденції розвитку

---

10. Главы ДУМ Бел закрепили отношения с украинской исламской организацией модернистского толка [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://muslimby.info/?p=1318>
11. Денисенко Л. «Древо» после Мухаммеда [Электронный ресурс] / Л. Денисенко. – Режим доступа до журн. : <http://2000.net.ua/is/118/314-ab.pdf>
12. Еспозіто Д. Ісламська загроза: міф чи реальність? / Еспозіто Д.; [пер. з англ. І. Сапковського]. – Львів : Кальварія, 2004. – 336 с.
13. Ислам – реальный фактор общественной жизни. Вопросы главного редактора газеты «Голос Крыма» Эльдара Сеитбекирова заместителю председателя Республиканского комитета АРК по делам религий Айдеру Булатову [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://www.goloskrima.com/?p=2619>
14. Исламский Университет при Духовном управлении мусульман Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://www.islamyat.org/religioznoe-obrazovanie/islamskiyi-universitet.html> перевірено 8.10.2012
15. Ісмагілов С.В. Програмна стаття Духовного управління мусульман України «Умма» / Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Іслам та ісламознавство в Україні». – Донецьк: ЦРДМДС, 2012. – 132 с.
16. Кирюшко М.І., Бойцова О.Є. Іслам в Криму: релігійно-національна самоідентифікація кримськотатарського народу. – К.: Світогляд, 2005. – 300 с.
17. Колодний А. Зростання ролі мусульманського чинника в суспільному житті України / А. Колодний // Українське релігієзнавство. – К., 2008. – № 48. – С. 269-290.
18. Коровиков А. В. Исламский экстремизм в арабских странах / Коровиков А. В. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. – 170 с.
19. Ксенофобия в Украине: от неприязни до ненависти [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://glavred.info/archive/2012/10/05/183021-o.html>
20. Лига мусульман Молдовы подписала договор с единоверцами из Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://www.islamsng.com/mda/news/5491>
21. Муратова Э.С. Ислам в современном Крыму: индикаторы и проблемы процесса возрождения. – Сиферополь: ЧП «Элиньо», 2008. – 240 с.
22. Предостережение от трех заблудших течений. – К.: Аль-Иршад, 2009. – 24 с.